

Інна О. Іртишева, Тетяна В. Стройко, Маріанна І. Стегней
**ФАКТОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

У статті досліджено основні фактори та особливості екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів. Фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій згруповано за двома категоріями – фактори формування та фактори функціонування екологічно сталого розвитку сільських територій. Обґрунтовано, що основною загрозою, що сповільнює процеси переходу до сталого розвитку в умовах євроінтеграційного вибору, є якість державного, регіонального та місцевого управління.

Ключові слова: сталий розвиток; сільські території; глобалізація.

Рис. 1. Літ. 10.

Інна А. Иртышева, Татьяна В. Стройко, Марианна И. Стегней
**ФАКТОРЫ И ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ**

В статье исследованы основные факторы и особенности экологически устойчивого развития сельских территорий в условиях глобальных вызовов. Факторы экономического механизма экологически устойчивого развития сельских территорий сгруппировано по двум категориям – факторы формирования и факторы функционирования экологически устойчивого развития сельских территорий. Обосновано, что основной угрозой, замедляющей переход к устойчивому развитию в условиях евроинтеграционного выбора, является качество государственного, регионального и местного управления.

Ключевые слова: устойчивое развитие; сельские территории; глобализация.

Inna O. Irtysheva¹, Tetiana V. Stroyko², Marianna I. Stegney³
**FACTORS AND PECULIARITIES OF RURAL AREAS SUSTAINABLE
DEVELOPMENT UNDER GLOBAL CHALLENGES**

This article explores the main factors and peculiarities of sustainable development of rural areas under global challenges. The factors of sustainable economic development of rural areas are grouped into two categories – formation and functioning factors. It is proved that the major threat that hinders the transition to sustainable development in the context of Eurointegration is the quality of governance – national, regional and local.

Keywords: sustainable development; rural areas; globalization.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується подальшими соціально-економічними перетвореннями на селі. Системна стратегія переходу сільських територій на екобезпечний шлях розвитку та виробництво екологічної сільськогосподарської продукції дозволить вирішити низку гострих соціально-економічних та екологічних проблем і є одним із найскладніших етапів реформ в Україні.

Євроінтеграційні процеси України тісно пов'язані з внутрішніми процесами, які формують сучасну політику розвитку держави, здатну забезпечувати

¹ Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

² Vasyl Sukhomlynskyi Mykolayiv National University, Ukraine.

³ Mukachevo State University, Ukraine.

національні інтереси. Актуальними напрямками державного регулювання є забезпечення еко-соціальної компоненти разом з економічним розвитком. Індустріальний розвиток цивілізації почав вичерпувати існуючу ресурсно-екологічну базу, що може прискорити наступ глобальної кризи, яка охопить різні аспекти людського життя. Формування механізмів регулювання економічного розвитку і заходів попередження розгортання цієї кризи є одним з найголовніших завдань для України і усього людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносини людини з природою бувають дуже різними, але з економічної точки зору це розмаїття становить інтерес щодо особливостей формування національної господарської системи. Це пов'язано з тим, що нерівномірність економічного розвитку обумовлює різні типи господарювання і, відповідно, визначає специфіку продукування екологічних конфліктів.

Відомі українські вчені М.Й. Малік та М.А. Хвесик зазначають, що сучасні тенденції розвитку сільських територій України пов'язані з процесом зміни характеру соціо-еколого-економічної системи в напрямі формування нових землегосподарських утворень. Мова йде про загальний борг нашого суспільства перед українським селом, і цей борг зачіпає не тільки економічну складову, але й демографічну, і соціально-психологічну [2, 4].

Актуальним проблемам сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів присвячено розробки вітчизняних науковців: М.Й. Маліка [2], О.І. Павлова [3], О.М. Бородіної [6], І.В. Прокопи [6], В.М. Трегобчука [7], О.В. Третяка [8], В.В. Юрчишина [9], М.А. Хвесика [2; 10] та інших.

Важливість наукових розробок обумовлена формуванням у різних типах господарювання своїх уявлень про сталий розвиток. Тому дослідження феномену сталого розвитку сільських територій України має здійснюватися у напрямку пошуку механізмів узгодженості дій соціальних, природних і економічних законів на різних етапах розвитку суспільства.

Невирішені частини проблеми. У згаданих вище працях закладене вагоме методологічне та методичне підґрунтя для дослідження проблем сталого розвитку сільських територій. Велика соціальна значущість та масштабність проблем сталого розвитку сільських територій дає можливість знаходити все нові недосліджені аспекти цієї проблеми та продовжувати наукові пошуки. Так, зокрема, найбільш актуальним напрямом, на наш погляд, є обґрунтування основних аспектів екологічно сталого розвитку в умовах глобальних викликів та загроз.

Метою дослідження є обґрунтування факторів та особливостей екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів.

Основні результати дослідження. Взаємодія людини і природи є фундаментальною умовою існування суспільства. Закономірності сукупного, взаємодоповнюючого розвитку населення і природи формують певний простір, в якому особливості життєдіяльності першої компоненти стають умовами відтворення другої, їх взаємодія здійснюється у рамках соціальної сфери і, як наслідок, підкоряється її законам.

Забезпечення сталого розвитку залежить від ряду чинників і умов. Одно з вагомих місць в системі цих чинників займає екологічний чинник, посилена

увага до якого пояснюється підвищенням рівня антропогенного навантаження на довкілля, а також стрімким розвитком науково-технічного прогресу. Сутність структурної перебудови економіки для цілей сталого розвитку полягає в переорієнтації матеріальних, трудових та фінансових ресурсів на користь енергоефективних, ресурсозберігаючих, високотехнологічних, наукомістких та екобезпечних галузей. Сталий економічний розвиток забезпечується за рахунок сталого економічного зростання.

У контексті сталого розвитку сільських територій, що передбачає поєднання економічної та екологічної політики в нерозривному взаємозв'язку з екологічним фактором, відповідно до праць О.І. Павлова [3] та І.В. Прокопи [6], більш доцільним є створення передумов для випереджаючого розвитку агропродовольчої сфери.

Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, орієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього природного середовища є головним аспектом стратегії їх прогресу, оскільки досягнення стану екозбалансованого самопідтримуючого розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [1, 12].

Майже двадцятирічний досвід впровадження стратегічних принципів сталого розвитку в Україні доводить, що фактично у більшості сфер економічної діяльності не забезпечується необхідна системна єдність соціальної, екологічної та виробничої компонент. Це свідчить про необхідність зосередити увагу саме на системно-методологічних аспектах формування оновленого концепту національного господарювання. Розглядаючи сталий розвиток як оновлений концепт національного господарювання, слід зазначити, що він повинен забезпечувати оптимальне використання наявних ресурсів за рахунок модернізації економічної діяльності в умовах глобальних викликів і кризових загроз [10, 59].

Щодо ключових суспільно-політичних та науково методологічних основ формування та розвитку сільських територій В.В. Юрчишин зазначає, що однією із заповорок відроджувального успіху є, з одного боку, його базування на чітких стратегічно концептуальних вихідних засадах, а з іншого – синхронізація відроджувальних процесів на всіх рівнях – державному, регіональних та безпосередньо виробничому. Поряд з державною достатньо відповідальною повинна бути роль регіональних рівнів управління [9, 62].

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно забезпечуються: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення; раціональне та екобезпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного

виробництва. Інакше кажучи, сталий розвиток – це насамперед економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля [7, 20].

Сільські території становлять певну біоекономічну систему, оскільки їх розвиток тісно пов'язаний із сільським господарством. Саме тому принципи екологічності та сталого розвитку для них є пріоритетними. Вирішення завдань функціонування сільських територій на засадах сталого розвитку неможливе без створення системного механізму. Основне його призначення полягає в поступовому забезпеченні передумов для впровадження екологічно чистих технологій.

Механізм екобезпечного розвитку сіл повинен виступати органічною складовою економічного механізму природокористування, таким чином заходи повинні узгоджуватись з природними процесами та існуючими економічними механізмами й реалізовуватись в єдиному економічному господарському комплексі.

Екологічно сталий розвиток сільських територій необхідно визначати як складний комплекс, реалізація мети і завдань якого відбувається через певний дієвий механізм. Сам механізм екологічно сталого розвитку сільських територій доцільно розглядати через такі його взаємопов'язані структурні складові: економічну, екологічну, соціально-організаційну та інституціонально-правову.

Складність вирішення завдань забезпечення екобезпечного розвитку сільських територій зумовлена кризовими явищами в економіці, особливостями життя сільського населення та специфікою сільського господарства. Для забезпечення засад сталого розвитку сіл необхідно створити економічні, політико-правові, організаційні та інші умови для раціонального землекористування й охорони ґрунтів, доцільно дотримуватися екобезпечних систем землеробства. Попри успішний процес роздержавлення та приватизації, важливо зберегти державний контроль за сільськогосподарськими землями та територіями цінних й унікальних екосистем. Доцільною й результативною може бути подальша оптимізація структури земельного фонду шляхом перепрофілювання низькопродуктивних та екологічно нестійких земель.

Дослідження існуючої системи екологічних цільових установок розвитку територій свідчить, що пріоритети вже найближчого майбутнього в екологічній діяльності пов'язані з підвищенням ролі природного фактору в забезпеченні сприятливих умов середовища життєдіяльності людини. Такий підхід дає всі підстави для розробки об'єктивних критеріїв та орієнтирів в елементах системи цілей сталого розвитку. Важливим завданням стає не лише збереження природних комплексів як таких, а забезпечення біосферної цілісності між збереженими та відновлюваними ресурсами.

Ми пропонуємо всі фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій розділити за двома категоріями – фактори формування та фактори функціонування екологічно сталого розвитку сільських територій. У той же час фактори функціонування доцільно розділити на дві категорії: зовнішні та внутрішні. Схематично це представлено нами на рис. 1.

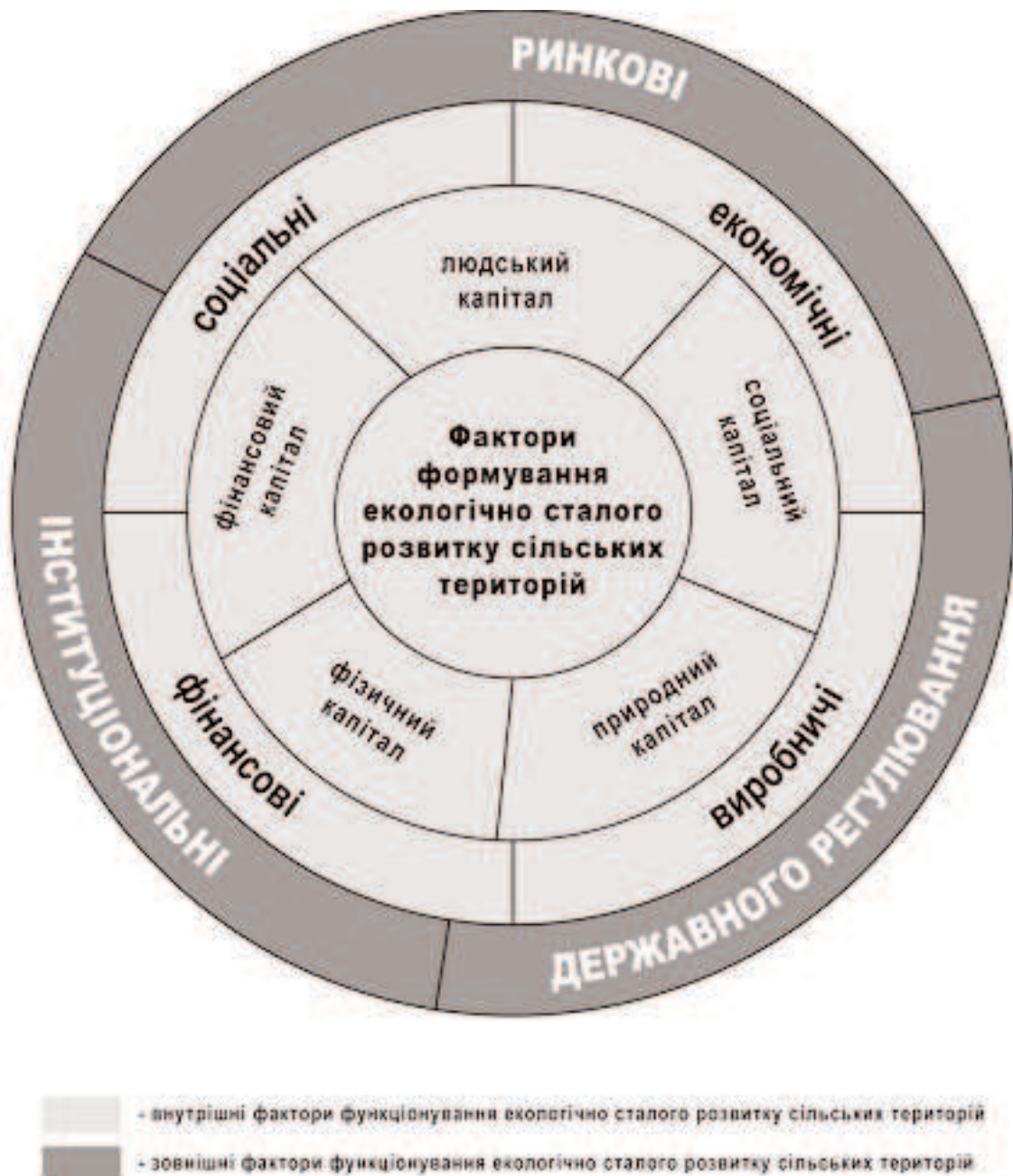

Рис. 1. Фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій, авторська розробка

Відповідно до основ концепції сталого розвитку, до факторів формування екологічно сталого розвитку нами віднесено: людський капітал, соціальний капітал, природний, фізичний та фінансовий капітали.

Отже, факторами формування екологічно сталого розвитку сільських територій є насамперед внутрішні ресурси території, що включають:

- людський капітал: навички, вміння, знання, здоров'я і здібність до роботи;
- соціальний капітал: формальні та неформальні соціальні зв'язки та взаємостосунки з оточуючими, відповідальність і здатність адаптуватися до змін;
- природний капітал: природні ресурси та навколишнє середовище, а також ті можливості, які вони надають;

- фізичний капітал: машини, устаткування, технології, вироблена в господарствах продукція та існуюча фізична інфраструктура.

- фінансовий капітал: фінансові ресурси у будь-якому вигляді (гроші, цінні папери, дорогоцінні метали).

На цінність того або іншого фактору формування в подальшому будуть впливати фактори функціонування економічного механізму сталого розвитку. Серед них, з погляду можливості його використання, нами виділено внутрішні фактори – економічні, виробничі, фінансові, соціальні, та зовнішні фактори – ринкові, інституціональні (соціальні та суспільні інститути, пов'язана з ними діяльність підприємств і організацій), державне регулювання.

У загальному підсумку, фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій становлять собою сукупність якісних і кількісних характеристик, які відповідають рівню продуктивних сил суспільства, соціально-економічних і соціально-трудова відносин в умовах функціонування і розвитку ринкової економіки. У широкому розумінні фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій – це можливості, ресурси і види діяльності, необхідні сільському населенню для сталого розвитку і функціонування сільських територій.

Економічні інструменти екологічно сталого розвитку сільських територій включають: податки на небезпечні чи шкідливі для здоров'я продукти; плату за викиди та інші грошові заходи; природоохоронні субсидії.

Хоча всі вищеперераховані економічні важелі функціонують, але виникає проблема адекватного відображення реальних екологічних втрат суспільства і формування достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності.

Сучасний механізм стягнення платежів за забруднення і збиток, що наноситься навколишньому природному середовищу в Україні, не враховує всіх аспектів економічних і соціальних утрат суспільства внаслідок його господарської діяльності. Установлене відшкодування збитку не забезпечує в повному обсязі покриття природоохоронних потреб через недостатню ефективність системи примусового стягування екологічних платежів.

Як підтверджує досвід «екологічного партнерства», розуміння того, що екологічні проблеми України реальніше можна вирішувати за допомогою міжнародних партнерів, спрямовує зусилля національних рушійних сил до гармонізації діяльності відповідно до міжнародних вимог, залучення іноземних інвестицій, зокрема, виробництва, запровадження ресурсощадних технологій, розвиток регіональної системи управління промисловими відходами [8, 100].

Для України процеси євроінтеграції повинні супроводжуватися адаптацією до вимог спільної екологічної і соціальної політики Європейського Союзу. Як показує досвід інших постсоціалістичних країн, які вже є членами ЄС, це одне з найскладніших завдань. Угоди про вступ до ЄС передбачають протягом нетривалого періоду повний перехід до реалізації екологічної і соціальної політик, визначених Директивами ЄС.

На національному та регіональному рівнях в ЄС паралельно існує кілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій:

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель);
- концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та іншими секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);
- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних тощо), та інтеграції усіх компонентів та галузей на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найширшому її розумінні (територіальна модель) [5].

У галузевій моделі сільський розвиток опирається на розвиток сільського господарства. При цьому сільські території розглядаються як сукупність ресурсів для сільського господарства і як резервуар для розвитку виробничих процесів у сільському господарстві. У рамках цієї моделі превалюючою функцією сільських територій є виробництво товарної сільськогосподарської продукції. Поняття сільського розвитку зводиться до простору для сільськогосподарського виробництва [4, 21].

У рамках цього підходу не враховуються особливості місцевого (сільського) розвитку, і відмінності між сільськими територіями, яким відводиться другорядна чи взагалі незначна роль в інтерпретації структурних змін сільського господарства.

Економічна інтеграція з ЄС, містить в собі значно більший позитивний потенціал, аніж негативний. Економіка країн ЄС функціонує на конкурентних засадах, на прагненні підприємств до максимізації конкурентоспроможності та лідерства на основі якості. Такий підхід став можливий завдяки багатьом рокам розвитку ринкової економіки, насиченню ринку, еволюційного відбору найкращих з кращих компаній та реалізації економічного потенціалу країн.

Вигоди від євроінтеграції полягають передусім у нівелюванні адміністративних бар'єрів між країнами, що нині стоять на перешкоді активізації економічної співпраці, обміну товарами, послугами, капіталами, робочою силою тощо. Це не означає, що ці бар'єри блокують ці потоки повністю, але вони суттєво їх ускладнюють та знижують їх обсяги.

Страх перед євроінтеграцією є необґрунтованим стосовно вітчизняних сільських територій. Наявний потенціал здатний забезпечити їх розвиток, активізувати формування нових, у тому числі несільськогосподарських, видів економічної діяльності; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення якості виробництва. Основною проблемою, що сповільнює ці процеси на даний час, є якість управління – державного, регіонального та місцевого. У контексті євроінтеграції підходи до управління, його фактичного здійснення, громадський контроль за цими процесами повинні бути реформовані відповідно до європейських норм прозорості, відповідальності, ефективності та максимізації суспільного ефекту. Це забезпечить використання наявних можливостей повною мірою, реформувати економіку села та покращити соціальні умови життєдіяльності сільського населення, а не лише декларувати сприяння цим процесам.

Україна володіє значним потенціалом розвитку, це стосується і сільських територій. Водночас, наявність неабияких проблем у багатьох сферах життєдіяльності не дає можливості його повноцінного використання. Внаслідок цього відбувається скорочення обсягів виробництва окремих видів продукції, не розвиваються певні види діяльності, має місце поступове зниження наявного потенціалу, як ресурсного (виснаження, ерозія, заліснення сільськогосподарських угідь, неконтрольована вирубка лісів, забруднення водних басейнів), трудового (зменшення частки працездатного населення, зниження середньої тривалості життя, активізація міжнародної міграції), так і науково-інноваційного (старіння існуючих розробок та зниження кількості впроваджених на їх основі інновацій, все більше відставання від провідних країн світу за показниками інноваційності та конкурентоспроможності).

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі **висновки**:

1. Механізм екобезпечного розвитку сільських територій має виступати органічною складовою економічного механізму природокористування. Заходи повинні узгоджуватись з природними процесами та існуючими економічними механізмами й реалізовуватись в єдиному економіко-господарському комплексі.

2. Запропоновано всі фактори економічного механізму екологічно сталого розвитку сільських територій розділити на дві категорії – фактори формування та фактори функціонування екологічно сталого розвитку сільських територій. У той же час фактори функціонування доцільно розділити на дві категорії: зовнішні та внутрішні. Відповідно до основ концепції сталого розвитку, до факторів формування екологічно сталого розвитку нами віднесено: людський капітал, соціальний капітал, природний, фізичний та фінансовий капітали.

3. Економічні інструменти екологічно сталого розвитку сільських територій включають: податки на небезпечні або шкідливі для здоров'я продукти; плату за викиди та інші грошові заходи; природоохоронні субсидії.

4. Для України процес євроінтеграції має супроводжуватися адаптацією до вимог спільної екологічної і соціальної політики Європейського Союзу. Основною загрозою, що сповільнює ці процеси на даний час, є якість управління – державного, регіонального та місцевого.

1. Данилишин Б., Веклич О. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – №5. – С. 12–18.

2. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 3–12.

3. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження // Регіональна історія України: Збірник наук. статей. – 2009. – Вип. 3. – С. 113–132.

4. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: Монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.

5. Сельское развитие в Европе // www.eastagri.org.

6. Теорія, політика та практика сільського розвитку / За ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2010. – 376 с.

7. *Трегобчук В.* Концепція сталого розвитку для України // Вісник НАН України.— 2002.— №2. — С. 16–25.

8. *Третяк О.О.* Економічні аспекти екологічно сталого розвитку на національному та міжнародному рівнях // Культура народів Причорномор'я.— 2008.— №147. — С. 99–103.

9. *Юрчишин В.В.* До проблем майбутнього вітчизняного села і селянства // Вісник аграрної науки.— 2007.— №3. — С. 61–64.

10. *Khvesyuk, M.* (2012). Sustainable development of economic systems: theoretical concept. Science, Education, Technologies "40 years Bulgaria – space country" 12–14 September 2012 House of Scientists (pp. 58–61). BAS Golden Sands, Varna, Bulgaria.

Стаття надійшла до редакції 8.10.2014.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Транснаціональні корпорації: Навчальний посібник. — К.: Національна академія управління, 2008. — 240 с.
Ціна без доставки — 25 грн.

Автори: **О.В. Зав'ялова, В.Є. Сахаров.**

У навчальному посібнику викладено теоретичні основи виникнення, становлення та розвитку транснаціональних корпорацій, механізм їхнього функціонування та вплив на світову економіку. Розглянуто систему національного і міжнародного регулювання ТНК.

Посібник містить також ситуаційні вправи, що дозволяє закріпити теоретичні знання шляхом виконання практичних завдань та обговорення ситуаційних вправ.

Призначений для студентів та викладачів вузів. Посібник стане корисним всім, хто цікавиться проблемами транснаціоналізації світової економіки.